
 PRIKAZI

DOI: 10.5613/rzs.41.3.5

Zygmunt Bauman**Identitet: razgovori s
Benedettom Vecchijem**

Zagreb: Naklada Pelago, 2009, 87 str.

Tekst kratke knjige *Identitet* nastao je kao rezultat komunikacije elektroničkom poštom između Zygmunta Baumana i Benedetta Vecchija, novinara i urednika talijanskoga ljevičarskog lista *Il manifesto*. Premda bi se moglo očekivati da je posrijedi problemska analiza jednoga jedinog fenomena, iznenađujuće, ovdje pronalazimo puno više. U eklektički ležernoj prozi Bauman elegantno prolazi kroz sve centralne teme svoje društvene teorije, od identiteta i nacije, preko globalizacije i multikulturalizma, do ljubavi i religije, sjedinjene konceptom *tekuće modernosti* kao zajedničkim nazivnikom ili, bolje rečeno, prizmom analize. Odan modernističkom diskursu »dijagnosticiranja« duha epohe, a tipom izlaganja možda u najboljoj rezonanci s očekivanjima šire publike, Bauman nam *de facto* nudi sintezu svojega višegodišnjeg rada.

Naputak objektivističke sociologije o tome da bi svaki društveni znanstvenik trebao potisnuti ili zaboraviti sve ono osobno, privatno i individualno, Bauman vješto izokreće pa tako vlastite biografske crtice koristi kao uvod u tematiziranje problema od širega, možda čak »epohalnoga«, društvenog značaja. Nakon zabrane predavanja u Varšavi 1968. godine i preseljenja u Veliku

Britaniju, Bauman ostaje zauvijek neuklopljen, na križanju kultura. Takva neuklopljenost i životna rascijepljenost možda najbolje otkrivaju probleme identificiranja sa zajednicom. Nastavljajući se na ideje Siegfrieda Kracaera, Bauman ističe temeljnu podjelu pri klasificiranju zajednica na one koje biramo i one koje ne biramo. Kako zalazimo u stanje tekuće modernosti kojim dominiraju izabrani identiteti, teorijski bogato istražena i temeljito argumentirana, ali u izvanakademskim krugovima nedovoljno rasprostranjena, svijest o konstruiranosti identiteta biva sve očitijom. Nekoć slijepo prihvaćena prisila bez alternative danas postaje stvar izbora: »Postajemo svjesni da 'pripadanje' i 'identitet' nisu urezani u kamenu, da nisu osigurani doživotnim jamstvom, da su izrazito podložni pregovaranju i da se mogu opozvati; te da su vlastite odluke, koraci koje poduzimamo, način na koji postupamo – te odlučnost da ustrajemo u svemu tome – presudni čimbenici i za jedno i za drugo« (str. 16–17). Ova činjenica arbitrarnosti, kontingentosti, konstruiranosti i prolaznosti, kaže Bauman, vjerojatno je najvažnija za onaj tip identiteta koji od nje najviše zazire, za nacionalni identitet.

Podatak da je u Poljskoj neposredno prije Drugoga svjetskog rata bilo čak milijun ljudi koji nisu mogli odrediti svoj nacionalni identitet danas zvuči gotovo fikijski. Identifikacija neposrednim susjedstvom funkcionirala je relativno uspješno dok je sa scene nije izbacio nacionalni identitet, nesnošljiv prema bilo kakvoj konkurenciji i

tolerantan samo prema onome što mu koristi. Nedvojbeno, moderna je država nacionalni identitet nametnula *silom*: »Bilo je potrebno puno prisile i uvjeravanja da bi identitet, rođen kao fikcija, očvrsnuo i zgrušao se u zbilju...« (str. 23). Paradoksalno, sila kojom se nekoć stvarao nacionalni identitet danas pripada globalizaciji. Deregulirani državni aparati kontroliraju samo uske segmente sve kompaktnije mreže transnacionalnih kulturno-ekonomskih odnosa: »Globalizacija znači da država više nema snage ili želje svoj brak s nacijom održati čvrstim poput stijene i neosvojivim« (str. 29). Socijalna država nekoć je bdjela nad individualnim potrebama građana te pružala stabilan okvir kako za nacionalni tako i za klasni identitet. Danas je individuum prepušten samomu sebi.

Dok se u doba krute modernosti identitet mogao izabrati i potom izvoditi bez pretjerano nedoumica, u vremenu tekuće modernosti identitet se sklapa od dostupnih resursa, bez zajamčenog uspjeha i šire prepoznatljivosti. Pod pritiskom konzumerizma, identitet postaje predmetom eksperimentiranja: »Gradnja identiteta poprimila je oblik nezaustavljivog eksperimentiranja. Eksperimentima nikad kraja. Iskušavate jedan po jedan identitet, ali toliko je drugih, onih još neiskusanih, koji iza ugla čekaju da ih podignete« (str. 70). Zbog proliferacije mogućnosti biranja i »sempliranja« različitih životnih stilova, identitet se individualizira u projekt bez društvenog uporišta.

Stari, »prisilni« identiteti imali su snagu i stabilnost koju novi, »odabrani« identiteti nemaju, upravo zato što su odabrani i mogu se u bilo kojem trenu napustiti: »Zamjenjujemo malobrojne dubinske *veze* mnoštvom slabih i

površnih *kontakata*« (str. 59). Današnji identiteti su poput virtualnih zajednica, u koje se lako ulazi i iz kojih se lako izlazi. Mogućnost odbacivanja identiteta uvijek postoji, čime bilo kakva dugoročna predanost postaje načelno neizvedivom: »Dugoročno razmišljanje, a još i više, dugoročne posvećenosti i obveze doista se čine 'besmislenim'« (str. 58).

Posljedice takvog stanja pogotovo su pogubne za ljubavne odnose, koji postaju sve kraćima, nepredvidljivijima i podložnima raskidanju. Za razliku od Giddensa, koji je naklonjen ideji lakog izlaska iz veze, Bauman opravdano podsjeća da takvo definiranje odnosa može izazvati tjeskobu kod pojedinca te da ga ne bismo trebali *a priori* smatrati pozitivnim ili negativnim.

Pluralnost ponuđenih opcija u vremenu tekuće modernosti ukida pouzdanje, povjerenje i sigurnost, a religijski fundamentalizam i nacionalizam nude upravo to. Oni su posve logični odgovori na globalizaciju i popratne ekonomske procese; samo radikalno isključenje može ojačati destabiliziran identitet. Daka-ko, i takvi se »stabilni« identiteti moraju svojevrijedno odabrati. Useljeničke zemlje poput SAD-a, Kanade i Australije, strukturirane po principu lonca za topljenje, ne nude identitet uz državljanstvo, nego samo okvir koji dopušta ono što nije zabranjeno. U takvoj situaciji, jedan način konsolidiranja zajednice čine ksenofobične prakse: »Lojalnost zakonu zemlje vapi za tim da ju dopune zajednička mržnja ili zajednički strahovi« (str. 69). Dakle, isključivost nije samo reakcija periferije na globalizaciju, nego također proces u centrima koji imaju najviše koristi od globalizacije.

Među kolateralnim žrtvama tekuće modernosti nalazi se i religija. Kroz po-

vijest su sve kulture pokušavale uspostaviti kontakt s vječnim vrijednostima, trajnijim od ljudskog života. Danas to više nije moguće, tvrdi Bauman. Ljudsko iskustvo vremena se radikalno promijenilo; otkako život teče u trenutačnosti, ni dugoročni planovi, a pogotovo vječnost, nisu orijentir vlastitog djelovanja. Kantovski rečeno, sveto bi trebalo biti nešto sublimno ili uzvišeno: »Sveto je ono što nadilazi našu moć razumijevanja, komuniciranja, djelovanja« (str. 61). Navedena definicija danas jednostavno opisuje kategoriju neiskoristivog i neisplativog, dakle, beznačajnog.

Od prigovora koji se spontano nameće Baumanovoj argumentaciji, a to je pitanje postoje li možda nijanse u sveprisutnoj fleksibilnosti i protočnosti, autor se preventivno ograđuje tvrdeći da na bogatom polu društvene ljestvice stoje oni koji mogu birati bilo kakav identitet, a na siromašnom oni bez izbora, s nametnutim identitetom (str. 36–37). Potklasa nema mogućnost biranja identiteta, ona nije ušla u tekuću modernost.

Iz knjige svakako valja istaknuti Baumanovo objašnjenje redukcionističkog interpretiranja Marxa na Zapadu sedamdesetih godina 20. stoljeća, objašnjenje koje uvažava političke prilike tog vremena. Autor smatra da je upravo jednostavan i monokauzalni model društva bio najprimjereniji u tadašnjem kontekstu odnosa svjetskih supersila. U međuvremenu se jedinstveni zahtjev marksizma za transformacijom cijelog društva razlomio na šaroliki spektar partikularnih zahtjeva za priznanjem identiteta, koji su neopravdano zanemarili i potisnuli ekonomske probleme. Premda su promijenili oblik, tvrdi Bauman, ekonomski procesi još uvijek oblikuju

sudbine pojedinaca ograničavajući pristup društvenim resursima: »Upravo je isključenost a ne eksploatacija, kao što je pred stoljeće i pol sugerirao Marx, danas u osnovi najvidljivijih slučajeva društvene polarizacije, sve veće nejednakosti, te sve većeg ljudskog siromaštva, bijede i poniženosti« (str. 39). Mehanizme ovog isključivanja današnja sociološka teorija treba uvažiti kao jedan od centralnih društvenih problema i sila koje oblikuju sliku društva.

Tekuća modernost dekonstruira potpuno razumljivu i prirodnu opoziciju iz krute modernosti, opoziciju između slobode i ropstva. Suprotstavljajući determinizmu i voluntarizmu nema pretjerano puno smisla, čak ni kao idealnih tipova, ako smo »prisiljeni birati«. Predmet izbora nije nametnut, ali sam čin biranja jest. Također, kretanje i neukorijenjenost, negdašnje metafore slobode, sada su nužnost: »Biti stalno u pokretu, nekoć povlastica i postignuće, nije više stvar izbora: sada postaje 'moranje'« (str. 32). U stanju, durkheimovski rečeno, društvene anomije ne postoje stabilni orijentiri djelovanja: »... društvo ne izdaje naredbe o tome kako živjeti – a i kada bi ih izdavalo, ne bi ga baš bilo briga pokorava li im se netko ili ne« (str. 47). Načela neoliberalne paradigme manifestiraju se kao potpuna deregulacija svih – a ne samo ekonomskih – interakcija. Stoga, jedini način da se objasne ljudski odnosi mora biti posredovan tržišnim diskursom: »Potrošačko društvo je tržišno društvo; svi smo *dio* tržišta i *na* tržištu, istodobno i kupci i roba« (str. 75). Vjeran zadatku sociologa kao interpretatora društvenog svijeta, Bauman objašnjava što se događa, ali ne zastaje na pukoj deskripciji, nego izlaže svoje normativne stavove,

kondenzirane u protestu protiv rastakanja svih društvenih veza. Globalizacija je neizbježna, tvrdi Bauman, ali njezin se oblik može kontrolirati, a negativne posljedice suzbiti.

Kad bi povijest bila linearna, tada bi svaka promjena automatski označavala pomak nabolje. No, povijest nije linearna, a suvremeni oblici kapitalizma vješto iskorištavaju aktivnost, kreaciju i emancipaciju individualnih subjekata. Bauman tvrdi da aktualno povećanje nepredvidljivosti, nesigurnosti, fleksibilnosti i slobode pogubno djeluje na društvo kojem po prirodi trebaju stabilni obrasci te koristi suvremenom obliku kapitalističke ekonomije. Rješenje štetnih efekata globalizacije i novijeg oblika kapitalizma Bauman vidi u globalnim institucijama ili svjetskoj vladi koja bi jedina bila u stanju zauzdati globalno tržište i pogubne popratne posljedice, kako u ekološkom, tako i u društvenom smislu: »Nema lokalnih rješenja za globalno stvorene nevolje« (str. 73).

Premda je narav ove knjige više popularizacijska nego akademska, ona predstavlja jasan presjek glavnih ideja Baumanove društvene teorije. Bit će je užitak čitati, ne samo zbog Baumanova nekonvencionalnog diskursa i domišljatih metafora, nego i zbog kvalitetnog prijevoda Mirka Petrića.

U teorijskom smislu, objavljivanje ovog, kao i nekolicine drugih nedavnih prijevoda Baumanovih knjiga, označava blag pomak hrvatske sociologije prema područjima i pristupima koji su prethodno u njoj bili zanemareni.

Matko Sorić
Zadar

Sylvia Walby

The Future of Feminism

Cambridge – Malden, Mass.: Polity Press, 2011, 210 str.

Feminizam nije mrtav prva je rečenica najnovije knjige Sylvije Walby, redovne profesorice sociologije sa Sveučilišta u Lancasteru i predsjednice UNESCO-ve radne skupine za rodna istraživanja. Takav početak knjige koja se bavi budućnošću feminizma može čitatelja/icu navesti na pretpostavku da je riječ o još jednom zazivu važnosti i neizbježnosti feminističkih aktivističkih i akademskih pristupa. Premda se dijelovi knjige mogu iščitati i tako, ipak se radi o *sociološkom* pregledu stanja i utjecaja feminizma kao društvenog pokreta, zatim kao dijela različitih državnih i međunarodnih javnih politika i institucija, te konačno kao akademske discipline. Pregled je sociološki upravo zato što spomenuti fenomen promatra u kontekstu društvenih, ekonomskih, političkih i teorijskih promjena, odnosno promatra ga u funkciji vremena u kojem se razvija, a ne kao ahistorijsku pojavu emancipacije apstraktne kategorije žena.

Autorica tematiku knjige *The Future of Feminism (Budućnost feminizma)* obrađuje implicitnom primjenom svojih koncepata rodnog poretka te privatnog i javnog patrijarhata. Posrijedi su koncepti koje teorijski razvija i empirijski potkrepljuje još od svojih početnih knjiga *Patriarchy at Work* (1986) i *Theorising Patriarchy* (1990) preko *Gender Transformations* (1997; hrvatsko izdanje *Rodne preobrazbe*, 2005) pa sve do nedavnog gotovo monumental-